

**ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΙΚΑ - ΕΛΛΗΝΟΒΛΑΧΙΚΑ
ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΕ ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ**

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

Après une brève esquisse de l'histoire des termes Βλάχος (Valaque) et Ἀρωμῶνος (Armân-Aroumain) l'auteur démontre leurs sens, propres et figurés. Ensuite en se référant aux relations séculaires gréco-géto-daces il explique les similitudes constatées dans différents domaines de la vie des peuples susmentionnés et surtout les rapports linguistiques. Sur les derniers il apporte des témoignages, qui amènent à l'approbation de latinisation, pleine ou plutôt en partie, des régions de la Grèce du nord et en particulier du nord-ouest.

Πάντοτε ὁ ἐπιστημονικὸς διάλογος ἀποβαίνει ἐποικοδομητικὸς. Συμβάλλει στὴν πρόοδο καὶ πολλὲς φορὲς στὴν ἄρση παρεξηγήσεων, οἱ ὁποῖες παρεμποδίζουν καὶ τὴν ἀνάπτυξη εἰλικρινῶν καὶ ἐπωφελῶν φιλικῶν σχέσεων ὄχι μόνον μεταξὺ μεμονωμένων προσώπων ἀλλὰ καὶ λαῶν. Εἶναι οἱ περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες τὸ θέμα τῆς συζητήσεως ἄπτεται, ἔστω καὶ ἐμμέσως, ἐθνολογικῶν πτυχῶν, ποὺ διεγείρουν ἐθνικιστικὲς ἔριδες, προκαλοῦν πολιτικὲς περιπλοκὲς ἢ δημιουργοῦν διπλωματικὰ ζητήματα. Ὅλα αὐτὰ συνέβησαν λόγῳ τῆς παρουσίας Βλάχων στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως ἀρχαία Δακία καὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας ἓνα μέρος, ἡ Θεσσαλία, κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἀποκαλεῖται καὶ *Μεγάλῃ Βλαχία*.

Ἐπιστημονικὸς διάλογος, ἰδιαίτερα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ροῦμάνων ρωμανιστῶν-βαλκανολόγων, καὶ στὸ παρελθόν¹ καὶ προσφάτως ἔχω ἐπανειλημμένως προσπαθή-

1. Ἡ εὐτυχὴς ἐναρξὴ ἐγίνετο τὸ 1975 στὴν Στρογγυλὴ Τράπεζα, τὴν ὁποία εἶχαν ὀργανώσει τὸ 2ο Πανεπιστήμιο τῆς Λυὼν καὶ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο Ἑρευνῶν τῆς Γαλλίας. Ἐκεῖ ἔθεσα καὶ τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων. Ἡ εἰσήγησή μου γιὰ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐπιβιώνουν ὡς Βλάχοι, ἐπιδοκίμασθηκε, ὅπως ἀποδεικνύει καὶ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Bruno Helly, τῆς ψυχῆς τοῦ διεθνοῦς αὐτοῦ συνεδρίου: «Je voulais également vous dire combien mes amis, C. Wolters et V. Von Graeve, et moi-même, avons été intéressés par votre communication à la Table Ronde. Vous avez présenté là des idées qui ont été pour nous très éclairantes. En d'autres termes, d'après nos inscriptions, nous avions pensé qu'il y avait beaucoup de personnages portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du Ier s. av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés

σει να προκαλέσω².

Έπειδή οι κυρίες Elena Scărlătu και Lia Brad-Chisacof κρίνοντας³ τόσο το άρθρο του κ. Μ. Ρωμανού⁴ όσο και τις επιγραμματικές πράγματι επιστημονικές του κ. Γ. Μπαμπινιώτη⁵ αφιερώνουν και μία γραμμή στην διατριβή μου⁶, φρονώ ότι προσφέρεται επί τέλους η ευκαιρία για την εγκαίνιαση επιστημονικού διαλόγου, του οποίου κύριο αντικείμενο είναι η καταγωγή των Βλάχων.

Κατά πρώτον κρίνω επιβεβλημένες μερικές γενικές παρατηρήσεις. Έσφαλμένα οι κυρίες S. και B.-C. επικρίνουν τον κ. Ρ. για χρήση μεροληπτική ελληνικής βιβλιογραφίας. Στο άρθρο του άφθονεί η ρουμανική και σπανίζει η ελληνική. Θα ήταν αδιανόητη και όπωσδήποτε επικριτέα η παντελής παραγνώριση Έλλήνων, όταν το αντικείμενο της συζητήσεως υφίσταται στην Ελλάδα. Ο κ.Ρ. για τα ζητήματα της γλώσσας δεν διατυπώνει προσωπική γνώμη. Προσφεύγει στους ειδικούς γλωσσολόγους και κατά κανόνα Ρουμάνους. Πολλές παραπομπές των κυριών S. και B.-C. στο άρθρο του κ. Ρ. είναι άνακριβείς⁷ και προδίδουν απώλεια ψυχραιμίας ή σπουδή

à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations pétrièques, nous semble-t-il).

Voilà pourquoi nous avons été très intéressés par votre communication...» (Lyon, le 21 octobre 1975). Βλ. και Achille Lazarou, *La révolte des Larisséens en 1066*, Lyon 1979. Άνάτυπο από *la Thessalie. Actes de la Table-Ronde 21-24 Juillet 1975-Lyon*. Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen N° 6. Série Archéologique 5. Lyon-Paris 1979, 303-318.

2. Την 2 και 3 Σεπτεμβρίου 1985 στο πρώτο διεθνές αρωμαυολογικό συνέδριο, το οποίο είχε οργανώσει το πανεπιστήμιο του Manheim σε συνεργασία με τα πανεπιστήμια Freiburg, Tübingen, Bamberg και Siegen, δόθηκε δυνατότητα πραγματώσεως επιστημονικού διαλόγου με διακεκριμένους ρωμανιστές, Ρουμάνους, Γερμανούς, Άγγλους κ.ά. Θα είχε δέ καλύτερα αποτελέσματα, αν δεν είχαν παρεμφρήσει παράγοντες προπαγάνδας, όπως επιστημάνθηκε και από Ρουμάνους επιστήμονες. Πβ. *Lupta, le combat* της 22-9-1985, όπου ο κ. C. C. Poghir σχολιάζει δυσμενώς την άτεκμηρίωτη εισήγηση του C. J. Dragan για την καταγωγή των Έλλήνων από Θράκες! Βλ. και Achille Lazarou, *Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes*, Athens 1985. Άνάτ. από το Δελτίον της Έταιρείας Έλλήνων Φιλολόγων *Πλάτων* 37 (1985) 157-172. Πρότασή μου προς τους ειδικούς επιστήμονες της μητροπολιτικής Ρουμανίας βλ. *Πλάτων* 36 (1984) 173. Το 1980 είχα ανταλλάξει άποψεις στην πρωτεύουσα της Σοβιετικής Μολδαβίας.
3. Βλ. *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* (RESEE) 23 (1985) 2, 186-188.
4. Μ. Ν. Ρωμανού, *Άπόψεις και θέσεις για το όνομα, την καταγωγή και τη γλώσσα των Κουτσοβλάχων*, Άθήναι 1983. Άνάτυπο από τον τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ί. Κουρμούλη.
5. Γ. Μπαμπινιώτη, *Συνοπτικό διάγραμμα της σημερινής καταστάσεως των γλωσσολογικών σπουδών στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1983. Άνάτυπο από τα *Πρακτικά Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου* (Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη) 13-15 Άπριλίου 1978, ΙΜΧΑ, 159, Θεσσαλονίκη 1983, 209-240.
6. Άχ. Γ. Λαζάρου, *Η Άρωμαυονική και αι μετά της Έλληνικής σχέσεις αυτής*. Ίστορική και Λαογραφική Έταιρεία των Θεσσαλών. Θεσσαλική Βιβλιοθήκη — Σειρά Διατριβών και Μελετημάτων, 1. Έν Άθήναις 1976. 355 σελ.+5 χάρτες. Β' έκδοση, Άθήνα 1986. Γαλλική μετάφραση, ΙΜΧΑ, Thessaloniki 1986.
7. Π.χ., πβ. παραπομπές στις σελίδες για Μεγλενίτες. Επίσης στην σ. 8 ο κ. Ρ. δεν αναφέρεται στην γλώσσα των Κουτσοβλάχων. Στόν κ. Ρ. χρεώνουν άπόσπασμα της σ. 18, το οποίο άνήκει στόν Άντ. Κεραμόπουλλο, κ.ά.

Ρ.έπιχειρεί μιὰ σκιαγράφηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος, προοιμιακὴ καί, ὅπως πιστεύει, ἀπαραίτητη γιὰ τὴν μετέπειτα συγγραφικὴ δραστηριότητά του, τὴν ὅποια ἔχει προγραμματίσει καὶ ἀνακοινώνει μὲ σημείωση στὴν πρώτη σελίδα. Ἐστοχὴ εἶναι ἡ ἐπικριση τῶν κυριῶν S. καὶ B.-C. γιὰ τὴν προτίμησή του πρὸς τὸν ὄρο Κουτσοβλαχικό. Διότι αἰτιολογεῖ αὐτὴν κατὰ τρόπο σαφέστατο. Τοῦναντίον ἀξιόεμπτη εἶναι ἡ χρήση ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ πλευρὰ τῶν ὄρων⁸ *Μακεδο(νο)ρουμάνος*, *Ρουμάνος τῆς Μακεδονίας*, *Ρουμάνος τῆς Τουρκίας*, κ.ἄ., πού σημαίνουν διεκδικήσεις πληθυσμῶν τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου ὡς «ἀδελφῶν», ὡς «ὁμογενῶν», ὡς «Ρουμάνων», μὲ τὸ ἀφελέστατο πρόσχημα τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Βλάχοι καὶ τῆς διγλωσσίας, τῆς ὁποίας ἡ δευτέρη γλῶσσα, τὸ νεολατινικὸ ἴδιωμα, παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὴν ρουμανικὴ. Εὐσχήμως δὲ μετριάζονται ἢ ἀγνοοῦνται οἱ ἀνομοιότητες, καθὼς καὶ οἱ οὐσιαστικὲς σχέσεις μὲ τὴν ἐλληνικὴ⁹. Ἡ ἐπιμονὴ καταντᾶ ἀντιφατικὴ καὶ προκλητικὴ, δοθέντος ὅτι διάσημοι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες καὶ ἄλλων ἐθνοτήτων ἀποδέχονται τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων στὸν ἐλληνικὸ χῶρο¹⁰, ἡ δὲ διεπιστημονικὴ ἔρευνα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἐλληνικὴ καταγωγὴ τους, γιὰ τὴν ὁποία ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται παραδείγματα καὶ αὐτούσια ἀποσπάσματα.

Ἄκριβῶς αὐτὲς τὶς ἀλήθειες ἐπισημαίνει ὁ Καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας κ. Γ. Μπαμπινιώτης¹¹ μὲ λακωνικότητα καὶ ἀξιολογεῖ τὴν προσφορὰ τῆς ἐλληνικῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης στὸ ἐλληνικὸ ἔθνος. Ἡ μνεία εἶναι δικαιολογημένη, ἀφοῦ καὶ μὲ τὴν συμβολὴ τῆς κατέπεσε ἕνα ὑπεραιωνόβιο χάλκευμα, πού ἔχει στοιχίσει φοβερὰ στοὺς Βλάχους καὶ στὸν Ἑλληνισμό ὀλόκληρο, ἰδίως στοὺς ἐγκατεστημένους τότε στὴν Ρουμανία Ἑλληνες, καὶ ἐπανειλημμένως ἔχει διαταράξει ἐπιβλαβέστατα τὶς ἑλληνο-ρουμανικὲς σχέσεις¹².

Περίεργως οἱ κυρίες S. καὶ B.-C. διερωτῶνται καὶ προσποιοῦνται ἀδυναμία κατανόησης τῶν ἐπισημάνσεων τοῦ κ. Μπ., ὁ ὁποῖος ὡς εἰσηγητὴς δύο διδακτορικῶν διατριβῶν μὲ ἀντικείμενο τὴν ἀρωμουρικὴ εἶχε τὴ δυνατότητα τῆς διακριβώσεως τῆς ἐντελῶς ἀδικαιολόγητης, ἀφοῦ γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων δὲν ἐκφράζεται ὑπὲρ συγκεκριμένης λύσεως. Ἀπλῶς παραθέτει προτάσεις. Μὲ τὸ ἄρθρο του, ὅπως καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀναρθρο τῶν οὐσιαστικῶν ἀπόψεων καὶ θέσεων τοῦ τίτλου, ὁ κ.

-
8. Πβ. V. Sasu, «La Macédoine vue par Bolintineanu», *Recherches sur l'histoire des institutions et du droit* 4 (1980) 147-152. Βλ. καὶ Κ. Κ. Χατζόπουλου, «Οἱ Ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὀδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία», *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία. Παράρτημα*, 7 (1978), Θεσσαλονίκη 1982, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Μακεδονικό-Κουτσοβλαχικό καὶ ἐλληνικὴ ἀρρυθμία*. Τρίκαλα 1986. Ἀνάτ. ἀπὸ *Τρικαλινά* 6 (1986) 83-122.
 9. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Στοιχεῖα τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων πηγὴ ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Ἑλληνικὸς Βορρᾶς* (Θεσσαλονίκη), 29-7-1979. Τοῦ αὐτοῦ, *Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων*, Ἰωάννινα 1987. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1987, 307-321.
 10. Λεπτομερεῖς βιβλιογραφικὲς τεκμηριώσεις βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων*, Ἀθήνα 1986. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως ἐν Καρπενησίῳ, Ὀκτ. 1984, 241 κέ.
 11. Βλ. *Πρακτικὰ Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας...*, 230. Καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἐλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων*, Ἰωάννινα 1986. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1986, 321-346.
 12. *Αἱ ἀγορεύσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου 1909-1956*. Ἐκδοσις Ἐθνικὸς Κήρυξ. Περίοδος Β', τόμος 1, 50 κέ., τόμος 2, 46 κέ. Ἐ. Θ. Μουδοπούλου, *Τὸ Ρουμανοκουτσοβλαχικὸν Ζήτημα*, ἐν Ἀθήναις 1978, 30 κέ.

επιστημονικής αλήθειας, καρπού άλλως τε του μόχθου κατ' έξοχην Ρουμάνων επιστημόνων.

Ασφαλώς δεν άγνοούν την ρουμανική βιβλιογραφία, που άφορα στην παρέμβαση της Ρουμανίας στην Μακεδονία και στις επιπτώσεις της. Συνεπώς συμφωνούν ότι για λόγους κυρίως πολιτικούς¹³ οί ιθύνοντες τής Παραδουνάβιες Ήγεμονίες μετά την Φεβρουαριανή έπανάσταση του 1848 στρέφουν την προσοχή των ύπηκόων τους προς τους Βλάχους τής τουρκοκρατούμενης τότε έλληνικής χερσονήσου, τους όποιους προσφωνούν «άδελφούς» άλυτρώτους.

Έξ ίσου καλά γνωρίζουν ότι τό όνομα Βλάχος, τό όποιο παράγεται στην Δύση και σημαίνει κατ' άρχήν τον λατινόγλωσσο, φέρουν επί αιώνες όλοι οί ύπήκοοι τής άλλοτε άπέραντης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Μήπως οί Ρουμάνοι έπρεπε νά άποκαλούν άδελφούς και όμογενείς και τους Βέλγους και τους Ούαλλούς;

Έξ άλλου τό όνομα Ρωμάνος¹⁴, στο όποιο τόσο επιμένουν οί κυρίες, άποκοτουν επίσης όλοι οί ύπήκοοι τής αυτοκρατορίας, ένωρίτερα δέ οί "Έλληνες άπό τους Δάκες και Γέτες, που θεωρούνται ως πρόγονοι των Ρουμάνων." Όμως μετά την κατάλυση του ρωμαϊκού κράτους τής Δύσεως ό όρος Ρωμάνος ύφίσταται σημασιολογική αλλοίωση και δηλώνει τον «δοϋλο», λόγω τής ύποταγής των δυτικων λαων στους Γερμανους και σε ποικιλωνύμους άλλους επιδρομείς. Γι' αυτό τό όνομα Ρωμάνος δεν επέζησε ως έθνικό. Ή ύποτιμητική σημασία του όρου Ρωμάνος παρατηρείται και στην Δακία έξ αιτίας τής ύποδουλώσεως των κατοίκων της στους Άβάρους και περισσότερο χρονικό διάστημα στους Σλάβους και Βουλγάρους. Ή Ρωμάνος Άκαδημαϊκός G. I. Brătianu γράφει τά έξής: «Le nom ethnique *rumân*, héritage incontestable de la Roumanie du Bas-Empire, finit par acquérir une valeur sociale péjorative et par désigner la plébe des paysans attachés à la glébe, taillables et corvéables au gré des envahisseurs»¹⁵. Ή δέ Gaston Paris σημειώνει ότι με περιφρονητικό νόημα θησαυρίζεται ή λέξη και στο ρουμανικό λεξικό του Cihas: «chez les Roumains eux-mêmes *român* signifie 'paysan', corvéable»¹⁶. Στην έπιβολή του σημερινού έθνικού όνόματος Ρουμανία - Ρουμάνος στις Παραδουνάβιες Ήγεμονίες έχει συμβάλει ό Θεσσαλός Δ. Φιλιππίδης¹⁷. Άλώβητος διατηρείται ό όρος Ρωμάνος εκεί όπου οί φορείς του παραμένουν έλεύθεροι, δηλαδή έντός των όριων του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους, του

13. G.I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, 211-212. Α.Κ. Άνεστοπούλου, *Μακεδονικός άγών 1903-1908*, Θεσσαλονίκη 1965, 438.

14. Γρ. Ή. Κατσαρέα, *Αί κατά του Έλληνισμού άσκηθείσαι προπαγάνδαι κατά τους τελευταίους αιώνας, έν Άθήναις 1948*, 163 σημ. 1.

15. Brătianu, έ.ά., 217 Π.β. και G. Lacour-Gayet. *La question des Roumains d'Autriche-Hongrie*, Paris 1915, 11: «de même en roumain le mot *român* est synonyme de serf». Βλ. και Th. *Etat actuel de la Turquie*. Traduit de l'Anglais par De S., tome deuxième, Paris 1812, XLV. Ήπομένως δεν άκριβολογεϊ ό I. Dan, «Le lexique latin du roumain (aspects particuliers)», *Actes du Congrès International 'La Latinité hier, aujourd'hui, demain'*, Avignon 1978, 172, λέγοντας «la seule langue qui a conservé le nom *romanus* 'romain' comme nom ethnique est le roumain».

16. G. Paris, «Romani, Romania, lingua romana romancium», *Mélanges linguistiques publiés par M. Roques*, Paris 1909, 13 σημ. 4.

17. Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οί Βαλκανικοί λαοί*, Ήωάννινα 1978, 173. Άχ. Γ. Λαζάρου, «Ή Θεσσαλός Φ. Φιλιππίδης και τό έθνικό όνομα των Ρουμάνων». Άνακοίνωση στο Β' συνέδριο θεσσαλικων σπουδων (ύπό έκτ.).

Βυζαντίου, στο ὄποιο ὁ Ἑλληνισμός, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Peters¹⁸, ἐκδηλώνεται ὡς Ἑλληνικός καὶ ὡς Λατινικός. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ παλαιὸ ἐθνικὸ σῶζον αὐτοῦσιο οἱ δίγλωσσοι Βλάχοι, στοὺς ὁποίους λαμβάνει τὴν μορφή *Arman* < a (προθετικὸ ἑλληνικῆς προελεύσεως) + *romanus*¹⁹, καὶ στοὺς μονογλώσσους Ἑλληνας, στοὺς ὁποίους καταλήγει *Ρωμικός*²⁰.

Ἐν τούτοις κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα παρερμηνεύοντας χωρὶα Βυζαντινῶν χρονολογῶν²¹ πρὸς ἀποπροσανατολισμὸ τῶν Ρουμάνων, ποὺ ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἔνωση τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Βεσσαραβίας καὶ Τρανσυλβανίας, προωθεῖ τὴν πανρουμανικὴν ἰδέα πρὸς νότο προβάλλοντας ἀξιώσεις διεκδικήσεως τῶν Βλάχων Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μακεδονίας.

Κατὰ καιροὺς οἱ ρουμανικοὶ ἰσχυρισμοὶ ποικίλλουν. Ἀρχικὰ Ρουμάνοι συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ παρουσία Βλάχων στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα εἶναι συνέπεια καθόδου Δακῶν ἐκρωμαϊσμένων. Μετὰ τὴν ἀνασκευὴ τῆς θεωρίας αὐτῆς καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων ἐπινοοῦν τὴν ἰλλυρικὴ, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου, ἢ τὴν θρακικὴ²² καταγωγὴ τους, μεταπολεμικά. Παράλληλα ἀναζητοῦν ἐρεῖσματα φυλετικῆς συγγένειας τῶν Γετοδακῶν ἄλλοτε μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἄλλοτε μὲ τοὺς Θράκες ἢ ἀμφοτέρους.

Ἀλλὰ ἡ ἀκραιφνὴς ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀντὶ τῆς παλαιᾶς ὑποτιθεμένης καθόδου ἐκρωμαϊσμένων Γετοδακῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποκαλύπτει ἀντίστροφη κίνηση. Οἱ C. Daiconiciu — H. Daiconiciu μὲ ἀνακοίνωση σὲ διεθνὲς συνέδριο βεβαιώνουν: «...durant les six siècles qui s'écoulèrent depuis l'abandon de la Dacie par Aurelien, des éléments romans (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale»²³. Μετακινήσεις Βλάχων ἀπὸ νότο πρὸς βορρᾶ ἔχουν

-
18. F.E. Peters, *The Harvest of Hellenism. A History of the Near East from Alexander the Great to the Triumph of christianity*, London 1972, 22. Βλ. καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καὶ ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 1972, 319. Λατινικός Ἑλληνισμός ἀναφαίνεται καὶ στὴν Αἴγυπτο, μολοντί καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διατηροῦσε ἐπὶ αἰῶνες τὴν ἐπίσημη θέση της. Βλ. Achille Lazarou, *Présence hellénique en Egypte romaine*, Athènes 1984. Ἀνάτ. ἀπὸ *Graeco-Arabica* 3 (1984) 51-76.
19. Νεολογισμὸς εἶναι ὁ τύπος Ἀρωμῶνος. Γιὰ τὴν σημασία του βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων*, Θεσσαλονίκη 1977, 225 σημ. 3. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικά τοῦ Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, 28-30 Ἀπριλίου 1976, IMXA, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Καὶ *Θεσσαλικά Χρονικά* 11 (1976) 267 σημ. 3.
20. Βλ. Μαρίας Μαντουβάλου, «Ρωμαῖος-Ρωμὸς καὶ Ρωμιοσύνη», *Μαντατοφόρος* 22 (1983) 34-72.
21. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου*, Ἀθήνα 1976. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Θεσσαλικά Χρονικά* 11 (1976) 90-119.
22. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρωμῶνων*, Τρίκαλα 1985. Ἀνάτ. ἀπὸ *Τρικαλινὰ* 5 (1985) 47-77.
23. *Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l'Association Internationale des Etudes du Sud-Est Européen, Mamaia (Roumanie), 1-8 septembre 1968, Bucarest 1970*, 253.

σημειώσει και άλλοι Ρουμάνοι, όπως οί Densusianu²⁴, Parahagi...²⁵.

Αυτές οί διαπιστώσεις ίσως άρκοϋν για τήν εξήγηση και τών γλωσσικών όμοιοτήτων μεταξύ άρωμουλικής και ρουμανικής. Έπιπροσθέτως είναι βέβαιο ότι οί Έλληνες όλων τών εποχών πορεύονται άενάως πρός τις εύφορες χώρες του Δουνάβεως, όπου οί παντοίες επιδράσεις —και γλωσσικές— είναι εύλογες και προφανείς. Πειστική είναι μιá περικοπή έπιστημονικής μελέτης του Ρουμάνου άρχαιολόγου Pârvan²⁶: «Ce qui est, en tout cas, très sûr, c'est que vers 500 av. J. Chr. le Danube, jusqu'au confluent du Sereth, était une rivière grecque et que les pêcheurs et les négociants d'Istrie connaissaient très bien le pays géto-scythe, qu'ils traversaient sans cesse en amont et en aval de cette partie du fleuve et de ses bras, canaux, lacs et affluents». Έπαναλαμβάνει: «le Danube semblait devenir, comme le Borysthène, une rivière grecque». Οί Έλληνες δέν περιορίζονται στις γετικές παρόχθιες περιοχές, αλλά διεισδύουν βαθιά στην δακική ένδοχώρα: «Les marchands grecs, une fois arrivés à l'embouchure de la rivière par excellence gète... ne craignaient de la remonter —elle et ses affluents— jusqu'à la source, dans les gorges mêmes des Carpathes». Ο Pârvan διαφωτίζει πλήρως για διάφορες πτυχές τής ζωής τών Έλλήνων στην Δακία: «Les bonnes relations des Grecs avec les rois gètes auront beaucoup contribué à intensifier de nouveau la pénétration des négociants grecs dans la vallée du Danube, et en général en Dacie. Le fait que Byrebista,..., se sert dans ses ambassades d'un Grec de Dionysopolis, est concluant pour les nouvelles possibilités de pénétration grecque en amont du Danube et de ses affluents». Και κατά τήν ρωμαιοκρατία οί Έλληνες συνεχίζουν και έπαυξάνουν τις πολυσχιδείς δραστηριότητές τους στην Γετοδακία. Ούτε οί μεγάλες άναστατώσεις, που έπιφέρουν οί μεταναστευτικοί λαοί, άπομακρύνουν όριστικά τους Έλληνες από τόν Δούναβι. Άλλως τε τó Βυζάντιο δέν λησμονεί τούς ύπηκόους τών παραδουναβίων περιοχών. Για τήν προστασία τους διαθέτει και τόν στόλο²⁷. Η δέ τουρκοκρατία έννοει άθρόες έγκαταστάσεις Έλλήνων στις Ηγεμονίες²⁸, όπου διακρίνονται πάλι σέ όλους τούς τομείς τής δημόσιας και ιδιωτικής ζωής, επιδρώντας ποικιλότροπα στους αυτόχθονες. Ένδιαφέροντα είναι τά συμπεράσματα του Gáldi για τά έλληνικά δάνεια τής περιόδου αυτής στην ρουμανική γλώσσα²⁹.

Αν ή άρωμουλική-κουτσοβλαχική είναι διάλεκτος τής ρουμανικής ή άυτοτελής γλώσσα ή νεολατινικό-ρωμανικό ιδίωμα, που δέν έχει όλοκληρώσει τήν εξέλιξη του σέ κύρια γλώσσα, έπειδή οί χρήστες του διέθεταν ταυτόχρονα και άλλο τελειότερο γλωσσικό όργανο εύρείας κυκλοφορίας, τήν έλληνική, όπως άυτοπροαιρέτως πράττουν οί Άρωμοϋνοι-Κουτσόβλαχοι, οί γνώμες τών ειδικών και ίδια τών Ρουμάνων δίστανται.

24. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris 1901, 300, 327-328 και 356-357.

25. T. Parahagi, «Din epoca de formatiune a limbei romine», *Grai si Suflet* 1 (1923-1942), 228 κέ.

26. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, 27, 42, 39, 45.

27. Άχ. Γ. Λαζάρου, *Τά έλληνικά πλοία στον Δούναβι φορείς και ύπέρμαχοι πολιτισμού*. Έκδοσις Ναυτικού Μουσείου τής Ελλάδος, Άθήναι 1974. Αίκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Έστορία*, Α' 324-610, Άθήναι 1975, 319 κέ.

28. N. Banescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que vous apprend le passé», *Νέα Πολιτική* 9 (1937) 1055. Βλ. και για προηγούμενες περιόδους, βυζαντινή και ρωμαϊκή, 1049, 1052.

29. L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest 1939.

Ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, οἱ ὁποῖοι κατατάσσουν τὴν ἀρωμουνική μεταξὺ τῶν γλωσσῶν καὶ ὄχι τῶν διαλέκτων τῆς ρουμανικῆς, ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τοὺς Giunglea³⁰, Graur³¹, Coteanu³² κ.ἄ. Ἡδὴ παλαιότερα ὁ Xenopol³³ εἶχε τονίσει τὶς διαφορὰς μεταξὺ ρουμανικῆς καὶ ἀρωμουνικῆς. Ὁ δὲ Procoronici³⁴ ὑπογραμμίζει τὴν διαφορὰ στὴν σύνταξη. Τὴν προσφορὰ τῆς ρουμανικῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης γιὰ ἔθνικοὺς ρουμανικοὺς σκοποὺς ἐπικαλεῖται ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga: «En fait de linguistique, ce que les savants de cabinet oublient c'est que, si la population roumaine, dès le début si nombreuse sur la rive gauche du Danube, serait venue d'un «Balkan» qu'on ne pourrait pas définir, on ne s'expliquerait pas pourquoi elle n'a ni les formes du dialecte «aroumain» de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec, ni le mélange, si particulier, avec le slave que présente le dialecte istrien»³⁵. Οἱ διαφορὰς ὁμῶς προβάλλονται συνήθως, ὅταν ἀμφισβητεῖται ἡ αὐτοχθονία τῶν Ρουμάνων στὴν ἀρχαία Δακία. Ἀποκρούοντας ἐπίθεση ὁ Iorga ἔσπευσε γιὰ ἐνισχύσεις στὴν γλωσσολογία³⁶. Βεβαίως δὲν λείπουν καὶ πεποιθήσεις ἀπολύτως ἐπιστημονικῆς, ἄσχετες μὲ ὁποιαδήποτε σκοπιμότητα. Ἐν προκειμένῳ μνημονεύω τὸν Lozovan, ὁ ὁποῖος ἀποκλείει ἐντελῶς τὴν ρουμανικὴ ἀπὸ τὸν βαλκανικὸ χῶρο: «Le roumain n'est pas une langue 'balkanique'; il le sera le jour où l'on pourra classer les idiomes sémitiques d'Afrique du Nord parmi les langues ibéro-romanes ou l'espagnol et le portugais dans une communauté linguistique maghrébine!»³⁷.

Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ὁ Ρουμάνος E. Lozovan, καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιό τῆς Κοπεγχάγης, μὲ σπάνια σαφήνεια, πρέπουσα παρρησία καὶ ἐπιστημονικὴ δεο-

-
30. G. Giunglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur des dacorumänischen Sprache*, Sibiu 1944, 114.
31. A. Graur, «Dialectele' limbii române», *Limba Română* 5 (1956) 68. Τοῦ αὐτοῦ, «Limbă, dialect, stat», *Viața Românească* 11 (1958) 98-102.
32. I. Coteanu, «Și totuși istroromina este limbă», *Studii și Cercetări Lingvistice* 9 (1958) 30.
33. A. D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, Etat matériel et intellectuel*, Paris 1903, 38. Ἐπὶ πλεόν ὁ Xenopol διαβεβαιώνει ὅτι Ἀρωμοῦνοι καὶ Ρουμάνοι εἶναι δύο διαφορετικοὶ λαοί. Ἀτεκμηρίωτη εἶναι ἡ ἀντιγνώμια τοῦ L. Boia, «L'historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain», *Revue Roumaine d'Histoire* 17 (1978) 701.
34. A. Procoronici, «La romanité balkanique» *Balcania* 1 (1938) 62 σημ. 1. Εὐστοχη εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἀγ. Τσοπανάκη, «Γλωσσικά Μακεδονίας», *Ἀρχαία Μακεδονία*, Συμπόσιον Θεσσαλονίκης 1970, 351: «Ὅσες ὁμοιότητες παρουσιάζουν μεταξύ τους ὀφείλονται στὸ ὅτι σὲ ὄλην αὐτὴν τὴν βαλκανικὴ ἔκταση εἶχε δημιουργηθεῖ μία νεολατινικὴ γλώσσα στὰ 700 καὶ περισσότερα χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς διοίκησης· οἱ διαφορὰς ὁμῶς ὀφείλονται στὸ ὅτι στὶς δύο περιοχὲς ἀφομοιώθηκαν γλωσσικὰ λαοὶ ποὺ μιλοῦσαν διαφορετικῆς γλώσσας».
35. N. Iorga, *L'origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression)*, Bucarest 1938, 3.
36. N. Iorga, *Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie etc.)*, Bucarest 1919, 4, ὅπου δέχεται ἐκλατινισμὸν καὶ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, ἕως καὶ τὸ Ταΐναρο. Βλ. καὶ Achille Lazarou, *Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?*, Ἀθῆναι 1976. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ Ἀ' διεθνoῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν*, Σπάρτη 7-14.9.1975, τόμος τρίτος, Ἀθῆναι 1976, 114-123.
37. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques*, München 1961, 225 σημ. 1. Πβ. καὶ L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans la Dacie Trajance», *Archivum Europae Centro-Orientalis* 2 (1936) 252.

ντολογία, διακηρύσσει όλη την αλήθεια για έκλατινιση Έλλήνων με βάση την μαρτυρία του Ίωάννου Λυδοῦ: «διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς (sc. Εὐρώπης) οἰκῆτορας, καίπερ Ἑλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῆ τῶν Ἱταλῶν φθέγγεσθαι φωνῆ...»³⁸. Ἡ μαρτυρία ἔχει τεράστια σημασία, διότι πέρα τῆς έκλατινίσεως Ἑλλήνων παρέχει πολύτιμη ἔθνολογικὴ πληροφορία, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἑλληνες ὑπερέχουν ἀριθμητικῶς καὶ πέρα τῶν σημερινῶν συνόρων. Ὁ Lozovan τόσο τὴν έκλατινιση ὅσο καὶ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγή τῶν λατινογλώσσων ἀναγνωρίζει ἀπερίφραστα καὶ ὑπερθεματίζει στὴν μετάφραση τοῦ χωρίου: «bien que les habitants fussent des Grecs ils parlaient tous le latin»³⁹. Τοῦναντίον ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς H. Mihăescu ἀποπειρᾶται συστηματικῶς καὶ ἐπανεπιλημμένως⁴⁰ τὴν συγκάλυψη τοῦ πλέον ἐνδιαφέροντος στοιχείου τῆς μαρτυρίας τοῦ Λυδοῦ, δηλαδὴ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ λατινόγλωσσοι εἶναι Ἑλληνες.

Γιὰ διγλωσσία καὶ λατινογλωσσία στὴν Μακεδονία καὶ νοτιώτερα ἔχει γράψει καὶ ὁ G. Brătianu: «La Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec»⁴¹.

Πρόσφατα ὁ Γάλλος Bruno Helly⁴², ἄριστος γνώστης τῶν θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῆς περιόδου, διαπιστώνει έκλατινιση στὴν Θεσσαλία: «On note, dans les inscriptions, à partir du Ier s. av. J. C., la multiplication des anthroponymes latins portés par des Grecs..., dans la population thessalienne il s'est constitué peu à peu, non seulement dans les villes, mais aussi dans les campagnes, un groupe nettement plus influencé par la langue latine...». Πρὸ πάντων βλέπει νὰ ἀσκεῖται ἰσχυρότερη ἐπίδραση τῆς λατινικῆς στὶς ἀρχαῖες Φερές καὶ στὴν Περραιβία, ὅπου σήμερα ἀφθονοῦν οἱ Βλάχοι: «C'est là précisément que l'on a retrouvé le plus grand nombre d'inscriptions latines de Thessalie, des documents de bornage, des milliaires —qui dans le reste sont le plus souvent en grec— documents officiels, certes, mais dont le contenu était important dans la vie courante des habitants».

Προσφεύστατα, λοιπόν, ὁ Λαρισαῖος μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας πρὸ 150 καὶ πλέον ἐτῶν εἶχε γράψει γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ρωμαιοκρατίας καὶ τὴν γένεση τῶν νεολατινικῶν γλωσσῶν, ἐπισημαίνοντας καὶ τὴν ἐμφάνιση τῆς ἀρωμουλικῆς στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο ὡς ἐπακόλουθο τῆς έκλατινίσεως γηγενῶν

38. Ί. Λυδοῦ, *Περὶ τῶν ἀρχῶν...*, 261, 68 (Bonn).

39. E. Lozovan, «Byzance et la romanité scythique», *Revue des Etudes Roumaines* (RER) 5-6 (1960) 223.

40. Βλ. παρατηρήσεις μου στὰ *Πρακτικὰ Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας*, 160 σημ. 14. Καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀρωμουλικὴ ἀνθρωπωνμία*, Ἀθήναι 1983, 5 σημ. 14. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ί. Κουρμούλη.

41. Brătianu, ἔ.δ., καὶ R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Othoman, les aspects actuels de la question d'Orient*, Paris 1909, 115-116. M. Rostovtzeff, «La vie économique des Balkans dans l'antiquité», *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* 1-2 (1934-1935) 56-57.

42. *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν Α.Ε. 6 (1976) 183. (Εἶναι τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο). Γιὰ τὴν αὐτοχθονία τῶν έκλατινισμένων τῆς Περραιβίας βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι Ὀλύμπου», *Ὁ Ὀλυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων*, Β' Πανελλήνιο Συνέδριο Λαογραφικῆς-Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνας, Ἀθήνα 1986, 139-148. Ἐπίσης, τοῦ αὐτοῦ, «Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου», ἀνακοίνωση στὸ Α' διεθνὲς συνέδριο Βελεστίνου, 30-31 Μαΐου καὶ 1 Ἰουνίου 1986, (ὑπὸ ἔκτ.). Βλ. καὶ Νέον Ἑλληνομνήμονα 15(1921) 65.

πληθυσμών, Ήπειρωτών, Μακεδόνων, Θεσσαλών κλπ. Ἑλλήνων⁴³. Κατὰ τὸ μακρὸ τοῦτο χρονικὸ διάστημα οἱ Ρουμάνοι ἀφήνουν ἀσχολίαστο τὸ κείμενο τοῦ Κούμα. Ἔτσι, ἐξηγοῦνται τὰ σφάλματα σὲ διάφορα δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγή καὶ τὴν ὄλη ζωὴ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὡς δείγμα τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τοῦ Κούμα καταχωρίζω τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος... Δὲν εἶναι Βλάχος, ἐὰν ἐξαίρεση κανεῖς γυναῖκας τίνας, ὅστις δὲν ὀμιλεῖ τὴν γραικικὴν γλῶσσαν. Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῶ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα»⁴⁴.

Τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων αὐτῶν ἀποδεικνύει καὶ ἡ μελέτη τοῦ νεολατινικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματός τους, τῆς ἀρμουνικῆς, στὴν ὁποία διασώζονται ὡς ἀπολιθώματα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἢ παρουσιάζονται παράλληλες ἐξελίξεις.

Ἐλάχιστα παραδείγματα βοηθοῦν στὴν κατανόηση. Ὁ P. Parahagi⁴⁵ ἐπιδιώκοντας τὴν ἀπόδειξη τῆς ἐντοπιότητας καὶ τῆς συνέχειας τῶν Ρουμάνων στὴν Δακία, πέρα τοῦ Δουνάβεως, ἐπικαλεῖται τὴν ἀπουσία ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ γλώσσα ἑνὸς ρήματος, ποῦ συνηθίζεται στοὺς Βλάχους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Πρόκειται γιὰ τὸ *ρ. sărgăgeșcu*, τὸ ὁποῖο παράγεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ, ἀρχαῖο καὶ νεώτερο, *σαλαγῶ*, ἀλλὰ στὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα ὁ ρωτακισμὸς, φαινόμενο τῶν πρώτων αἰῶνων μ.Χ. Ἄν ἐδραιώνεται τὸ ἐπιχείρημα τοῦ P. Parahagi, ἀντίστοιχα προσκομίζεται ἕνα ἐπὶ πλέον τεκμήριο τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων.

Ὁ T. Parahagi παρακολουθώντας τὴν φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *χορός*⁴⁶, ἢ ὁποία εἰσηλθε σὲ ὄλες τις γλῶσσες τῆς Ν.-Α. Εὐρώπης, τονίζει ὅτι στὴν μὲν ἀρμουνικὴ, ὅπου ἔχει τὴν μορφή *coru*, χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. π.Χ., δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς παρουσίας τῶν Ρωμαίων στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ στίς λοιπὲς μετὰ τὸν 8ο αἰ. μ.Χ.

Στὸν 2ο ἐπίσης αἰῶνα π.Χ. ἀνάγουν οἱ εἰδικοί, Graur⁴⁷, Gáldi⁴⁸, Sandfeld⁴⁹, τὸν σχηματισμὸ τῶν ρημάτων τῆς ἀρμουνικῆς, ποῦ λήγουν σὲ -escu, ἤτοι τετάρτης συζυγίας, στὴν ὁποία ἐντάσσονται ὅλα τὰ ἑλληνικῆς προελεύσεως.

Στὸν 1ο αἰῶνα μ.Χ. ἀνάγουν οἱ Mihăescu⁵⁰, Rohlf's⁵¹ κ.ἄ.⁵² τὴν ἀλλαγὴ τῆς προφο-

43. Βλ. Ἄπ. Ε. Βακαλοπούλου, «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὰ 1912*, Θεσσαλονίκη 1984, ΕΜΣ, 49-50.

44. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ΙΒ', Βιέννη 1832, 531. Βλ. Καὶ Τρ. Μπάρτα, *Περὶ Ἐποικῶν Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι*, ἐν Βουκουρεστίῳ 1878, 10.

45. Per. Parahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain», *Revue Historique du Sud-Est Européen* 2 (1925) 194.

46. Βλ. Ἄχ. Γ. Λαζάρου, *Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 392. Ἄνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, 384-395.

47. Al. Graur, «Evoluția conjugării în românește», SCL 13 (1962) 157.

48. Gáldi, ἔ.ἄ., 116.

49. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problème et résultats*, Paris 1930, 19.

50. H. Mihăescu, «Les éléments latins des "Tactica-Strategica" de Maurice-Urbicius et leur écho en néo-grec», RESEE 6 (1968) 483.

51. G. Rohlf's, *Nuovi scavi linguistici nella antica Magna Grecia*, Palermo 1972, 130.

52. Βλ. Ν. Andriotis—G. Kourmoulis, «Questions de la linguistique balkanique et l'apport de la

ρᾶς τῶν διφθόγγων *au* και *eu* σε *an* και *en*, φαινόμενο γενικό στην άρωμουνική, ὥστε νά διακρίνεται σαφῶς ἀπό τήν ρουμανική.

Ἀπό τόν 2ο αἰῶνα μ.Χ. χρονολογεῖ ὁ Rohlfs⁵³ τήν τροπή τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος *mp* σέ *mb*, πού ἀπαντᾷ καθολικά στήν άρωμουνική, ἐνῶ εἶναι άγνωστο στήν ρουμανική.

Τήν διατήρηση τῶν συμφῶνων γ, δ, θ, λέξεων-δανείων τῆς ἑλληνικῆς, στήν άρωμουνική κατ' ἀντίθεση πρὸς τήν ρουμανική ὁ Gáldi⁵⁴ ἀποδίδει στοὺς χρήστες τῆς άρωμουνικῆς, τοὺς ὁποίους θέλει Ἑλληνας ἢ μιγάδες διγλώσσους.

Παρόμοια ἔρμηνεῖα παρέχει ὁ Capidan⁵⁵ γιά τοὺς ἀπλοὺς και τετελεσμένους μέλλοντες και τίς δυνητικῆς ἐγκλίσεις τῆς άρωμουνικῆς, ἡ ὁποία συνεπῶς διαφοροποιεῖται βασικά ἀπό τήν ρουμανική, ὅπως φυσικά και οἱ χρήστες τους.

Ἀξιόλογη ἀποδεικτικῆ σπουδαιότητα περικλείει και τὸ ἀριθμητικὸ σύστημα τῆς άρωμουνικῆς, κυρίως ἀπό τὸ εἴκοσι κ.έ., τοῦ ὁποίου ἐξακριβωμένη ἀντιστοιχία ὑπάρχει μόνον στήν άρχαία ἑλληνική και ἀκριβέστερα στήν δημόδη. Θεωρεῖται δὲ ὁ ἀρχαιότερος τύπος τοῦ συστήματος, ὅπως παρατηροῦν ὁ Schwyzer⁵⁶ κ.ά. Ἐν και οἱ ἀριθμητικοὶ ὄροι τόσο στήν άρωμουνική ὅσο και στήν ρουμανική εἶναι λατινικοὶ, ἡ ἀρίθμηση διαφέρει ἐντυπωσιακά. Μία μικρῆ ἀντιπαράθεση καθιστᾷ ἀνάγλυφη τήν διαφορά:

Ἀρωμουνική	Ρουμανική
20 = γίγινφι	douăzeci
21 = unsprăgiginfi	douăzeci și unu (ἢ una)
22 = doisprăgiginfi	douăzeci și doi (ἢ două)
23 = treisprăgiginfi	douăzeci și trei κ.ο.κ.

Λατινική

20 = viginti
21 = viginti unus, a, um (ἢ unus, a, um et viginti)
22 = viginti duo, duae, duo (ἢ duo, duae, duo et viginti)
23 = viginti, tres, tria (ἢ tres, tria et viginti) κ.ο.κ.

Ἑλληνική — ἀρχαιότερη και δημόδης μορφή ἀριθμήσεως.

20 = Εἴκοσι (Δωρ., βοιωτ., θεσσ., τύπος Γκατι)
21 = Ἐν ἐπὶ εἴκοσι
22 = Δύο ἐπὶ εἴκοσι
23 = Τρία ἐπὶ εἴκοσι κ.ο.κ.

langue grecque», *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes*, 26 août -1 septembre 1966, VI, Σόφια 1967-1969, 26. P. Skok, «La diphthongue latine au dans les langues balkaniques», *Mélanges Roques* 4, Paris 1950, 241-249.

53. G. Rohlfs, «Les avatars du latin vulgaire: Promenade de géographie linguistique à travers les langues romanes», *Actele celui de al XII-lea Congres international de lingvistică și filologie romanică*, Bucarest 1970, 19.

54. Gáldi, ἔ.ά., 96-97.

55. Th. Capidan, *Aromânii, Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București 1932, 476-477. Ἄντ. Μπουσμπούκη, *Τὸ ρῆμα τῆς Ἀρωμουνικῆς*, Ἀθήνα 1982, 186.

56. E. Schwyzer—A. Debrunner, *Griechische Grammatik* 1-4, München 1934-1971, 594.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση, π.χ., τοῦ 21 τῆς ἀρωμουικῆς προκύπτουν οἱ λατινικὲς λέξεις *unus super viginti*, ποὺ φαίνονται ὡς τέλεια μεταγλώττιση τοῦ 21 τῆς ἐλληνικῆς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι Ἕλληνες κατὰ τὴν ἑναρξὴ ἐκμαθήσεως τῆς λατινικῆς ἀντικαθιστοῦν τὶς ἐλληνικὲς λέξεις μὲ τὶς ταυτόσημες λατινικὲς διατηρώντας τὸν παλαιότερο τύπο τοῦ ἐλληνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος.

Ἐφέτος δηλώνει ἐλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμόνων καὶ ὁ C. Roghirc, Καθηγητῆς τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Bochum, συνάμα δὲ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Κέντρου Ρουμανικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Παρισιοῦ. Διαβάζοντας μιὰ σύντομη μελέτη μου, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζω πῶς περιήλθε στὰ χέρια του, μοῦ γνωστοποιεῖ τὶς ἐντυπώσεις ὡς ἑξῆς: «Je viens de lire votre très intéressant article sur la thracologie et l'origine des Aroumains. Je suis tout à fait d'accord avec les thèses essentielles de votre article...; je suis souvent intéressé par les mêmes problèmes que vous, arrivant parfois indépendamment aux mêmes conclusions (comme, par exemple le fait qu'une bonne partie des Aroumains de la Grèce doivent être des Grecs qui ont adopté le latin déjà à l'époque ancienne)»⁵⁷.

Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁ διάλογος προάγει τὴν ἐπιστήμη. Ὁφελεῖ καὶ ἔθνικα ὄλους, ἀφοῦ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια διαλύονται οἱ πλάνες καὶ ἐπικρατοῦν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ φιλία, οἱ ὁποῖες εὐνοοῦν τὴν εἰλικρινὴ καὶ ἀγαστὴ συνεργασία, πάντοτε χρησιμὴ καὶ τόσο ἀπαραίτητη. Διότι ἀπομένουν ἀκόμη πολλὰ σημεῖα τῆς ρωμανολογίας, σλαβολογίας, βαλκανολογίας ἢ ἐπὶ μέρους γλωσσῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, γιὰ νὰ φωτισθοῦν μὲ τὴν εὐρύτερη καὶ ἐνδελεχὴ σπουδὴ τῆς κουτσοβλαχικῆς-ἀρωμουικῆς⁵⁸. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση εἶναι ἡ ἐτυμολόγησις τῆς λέξεως *καμπούρης*, τὴν ὁποία ὁ Ἄνδριώτης⁵⁹, ἐπικαλούμενος τὸν Maidhof, παράγει ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ *καμπύλος* ἀλλὰ μέσῳ τῆς τουρκικῆς, ἐνῶ ἡ γνώσις τῆς ἀρωμουικῆς, τῆς πλησιέστερης στὴν δημώδη ἀνατολικὴ λατινικὴ, ἐπιτρέπει ἀσφαλέστερη καὶ ὀρθότερη ἐτυμολογία: ἀρχ. ἑλλ.: *καμπύλος* > λατ.: *campulus* > δημ. ἀνατ. λατ.: *campurus*, μὲ ρωτακισμό, > ἀρωμ. *câmburu* > νεοελλ. *καμπούρης*.

Ἡ ἑνασχόλησις μὲ τὴν ἀρωμουικὴ ἐπιφυλάσσει εὐκαιρίες καὶ δυνατότητες πρωτόγνωρης ἐπιστημονικῆς ἀμιλλας καὶ προσφορᾶς. Ὅμως ὁποιαδήποτε ἄλλη σκέψις, κρυφὴ ἢ φανερὴ, ποὺ σχετίζεται μὲ ἀντιλήψεις καὶ βλέψεις τοῦ παρελθόντος εἶναι ἀνεδαφικὴ καὶ ἀνεπίτρεπτη. Διότι ἡ ἀρωμουικὴ ἐπιβιώνει ἐλεύθερα καὶ ἀβίαστα στὴν Ἑλλάδα ὡς ὑδροχαρὲς φυτὸ στὰ ἄφθονα καὶ γάργαρα ἐλληνικὰ νερά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ T. Papahagi⁶⁰ ἐξηγώντας τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ δημοτικὴ ποίησις τῶν Βλάχων-Ἀρωμόνων, στὴν συντριπτικὴ πλειονότητα, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐπικὴ, ἡ ἥρωϊκὴ, τὰ ὠραιότερα ἀληθινὰ πνευματικὰ δημιουργήματά τους, εἶναι στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ λόγια στὴν ἀρωμουικὴ δὲν εἶναι αὐτοφυῆς. Ἐμφανίζεται μετὰ τὴν παρέμβαση τῆς Ρουμανίας στὴν Μακεδονία, κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Ρουμάνου Ἀκαδημαϊκοῦ Th. Capidan⁶¹. Οὐδέποτε δὲ ἐγίνε ἀνάγνωσμα τῶν Βλάχων-Ἀρωμού-

57. Paris, le 17 mars 1986.

58. I. Coteanu, «Le roumain et le développement du latin balkanique», *Recueil d'Etudes Roumaines*, Bucarest 1959, 49-50.

59. Ν. Π. Ἄνδριώτης, *Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1967, 143.

60. T. Papahagi, *Paralele folklorice*, București 1970, 14.

61. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*, Bucarest 1943, 263. Τὴν ὁμολογία τοῦ Capidan παρασιωπώντας ἀνεπίτρεπτα, παρουσιάζει καὶ ἐπώνυμη ποίησις ἢ Ζωὴ Παπαζήση—Παπαθεο-

νων, όπως διευκρινίζει ο καλύτερος γνώστης του θέματος P. Parahagi⁶², διότι μόνον το ελληνικό αλφάβητο εγνώριζαν.

Εύστοχη αποδεικνύεται και η παρατήρηση του Coteanu⁶³, κατά την οποία οι Βλάχοι-Αρωμούνιοι ποτέ δεν είχαν συνείδηση ότι αποτελούσαν μέρος του ίδιου με τους Ρουμάνους λαού. Απεναντίας η έθνικη συνείδηση των Βλάχων-Αρωμούνων είναι άκλόνητα ελληνική, μάλιστα άχρι θανάτου, όπως αποκαλύπτει ο αυτόπτης μάρτυς Paillarès⁶⁴ και όμολογούν πλείστοι Ρουμάνοι.

Επομένως, αν οι κυρίες S. και B.-C. διακατέχονται από υπερβάλλοντα πατριωτικό ζήλο, για τον οποίο δικαιούνται κιόλας να σεμνύνονται, περιττεύει η συνέχιση της περιπλανησεώς τους στην τόσο μακρινή ελληνική χερσόνησο, όταν στην όμορη Μολδαβία λαλείται ο πάτριος λόγος⁶⁵ τους παρά την παραλλαγή με την κυριλλική γραφή και την μετονομασία σε μολδαβική. "Ας μη χάνουν το δάσος προσέχοντας το δένδρο!

Αχ. Γ. Λαζάρου

δώρου, *Τα τραγούδια των Βλάχων. Δημοτική κι επώνυμη ποίηση*, Gutenberg, Αθήνα 1985. Βλ. και κριτικές μου: *Η Έρευνα* (Τρικάλων), 20-12-1985, 17-1-1986, *Μαγνησία*, Γενάρης-Μάρτης 1986, *Τρικαλίνα* 6 (1986) 303-309. Επίσης, Αχ. Γ. Λαζάρου, «Τα τραγούδια των Βλάχων της ελληνικής χερσονήσου», ανακοίνωση στο *Διεθνές συμπόσιο ελληνικής μουσικής «άρχαιας, βυζαντινής, νεώτερης παραδοσιακής»*, Δελφοί 4-7 Σεπτεμβρίου 1986, του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών (υπό έκτ.). Του αυτού, «Βλάχικη ποίηση και διαφεύγουσα αξία», *Ελευθερία* (Λαρίσης) 20-10-1986.

62. Per. Parahagi, «Din trecutul al Aromânilor», *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare* 35 (1912) 14. Έξ άλλου με βάση την διαφορά στην μουσική των δημοτικών τραγουδιών, στον χορό και στην ένδυμασία άμφισβητεί την φυλετική συγγένεια Αρωμούνων και Ρουμάνων ό T. Parahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, București 1923, 8. Extras din Grai și Suflet, revista «Institutului de filologie și folklor».
63. I. Coteanu, «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române». *Limba Română* 7 (1959) 10: «Aromânii nu au avut niciodată conștiința că fac parte din același popor cu dacoromânii, nici măcar în perioda când scriitorii de ai lor ca Gh. Constantin Roja și Mihail C. Boiangi, Boiangi, influențați de școala ardeleană, s'au străduit să le arate că ei sînt tot una cu dacoromânii».
64. M. Paillarès, *L'imbroglio Macédonien*, Paris 1909, 400. Του αυτού, *La Grèce*, Paris 1908, 178-179.
65. Έν τούτοις θεωρούνται Σλάβοι. Πβ. πρόχειρα *Επίτομον έγκυκλοπαιδικόν και γλωσσικόν λεξικόν Παπύρου*, 1961, λήμμα Σλάβοι.